

TÜRKÇEDE KISA ÇİZGİNİN KULLANIM YERLERİNE EKLER

Sertan Alibekiroğlu¹

Makale Bilgisi	Özet
DOI: 10.35452/caless.2020.29	
Anahtar Kelimeler Yazı dili Yazım kılavuzu Noktalama işaretleri Kısa çizgi işareti	Dünya dillerinin büyük bir kısmı konuşma dili, daha az sayıdaki bir kısmı ise hem konuşma hem de yazı dili olarak varlığını sürdürmektedir. Konuşma dili kuşaktan kuşağa aktararak ve o dile yabancı kimselerce dahi ses ve sözcükleri ezberlemek, taklit etmek yoluyla öğrenilebilir. Ancak yazı dili sahibi toplumların bu dili hem kendi bireylerine hem de o dili öğrenmek isteyen yabancılara öğretmek için çeşitli yazılı eserler, gramerler, yazım kılavuzları vb. hazırlamaları da gerekmiştir. Bu tür kitaplardan olan yazım kılavuzları da bir dilin yazı dilinin (ölçünlü/standart dilinin) doğru öğrenilmesi ve kullanılması için hazırlanır. Ölçünlü dildeki sözcüklerin, özellikle alıntı sözcüklerin, söz öbeklerinin, sayıların vb. doğru yazımları ve noktalama işaretlerinin kullanımları yazım kılavuzlarında örneklerle gösterilir. Bu kılavuzlarda noktalama işaretlerinin kullanımına ayrılan bölüm oldukça geniştir. Noktalama işaretleri konuşma anında sözün akıcılığını sağlayan (durak, vurgu, tonlama vb.) unsurlar ile söze güç katan söz dışı hareketlerin (jest, mimik vb.) yazıda gösterimini sağlar. Bundan dolayı sözün gücünü ve esnekliğini, pratikliğini ve ikna çabalarını yazıda noktalama işaretleri gösterir. Yazıda uygun noktalama işaretlerinin kullanılmaması veya işaretlerin yanlış kullanımı iletinin yanlış veya eksik iletilmesine ya da iletinin iletilmemesine neden olabilir. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı noktalama işaretlerinin tam ve yerinde kullanımı oldukça önemlidir. Yaşayan bir varlık olarak dil, yazılı ifadesinde önemli görevleri olan işaretleri de etkilemektedir. Bu etki sonucu noktalama işaretleri de böylece canlılık kazanarak kullanım alanlarını genişletebilir. Türkçede kullanım alanı genişlemiş işaretlerden biri kısa çizgi “-”dir. Bu çalışmada kısa çizgi “-”nin kullanıldığı yeni alanlar ve bu alanlardaki kullanımlarının nedenleri üzerinde durulmuştur.
Gönderim Tarihi: 10.10.2020 Kabul Tarihi: 10.11.2020 Yayın Tarihi: 30.11.2020	

ADDITIONS TO THE USE OF THE HYPHEN IN THE TURKISH LANGUAGE

Article Info	Abstract
DOI: 10.35452/caless.2020.29	
Keywords Written language Spelling guide Punctuation marks Hyphen	Most of the world's languages exist as a spoken language and a smaller number of them exist as both a spoken and a written language. A spoken language, passed down from generation to generation, can be learned even by foreigners by the way of memorizing and imitating its sounds and words. However, the societies which have written languages also have to prepare various written works, grammar books, spelling guides, etc. in order to teach the language both to their own members and foreigners who want to learn this language. Spelling guides, as books of this kind, are also prepared for the correct learning and use of a language's written form (standard language). In spelling guides the correct spelling of the standard language words, especially borrowed words, phrases, numbers, etc. and use of punctuation marks are shown by examples. The section devoted to the use of punctuation marks in these spelling guides is quite extensive. Punctuation marks provide the presentation in writing of the elements that ensure the fluency of the word at the time of speaking (break, accent, intonation, etc.), as well as the presentation of non-verbal movements (gestures, facial expressions etc.) that add power to the word. Therefore, the punctuation marks in the article show the power and flexibility, practicality and persuasion efforts of the word. Failure to use the appropriate punctuation marks in writing or improper use of a punctuation mark may result in a false or incomplete message or a failure to express the message. For these and similar reasons, it is very important to use punctuation marks precisely and in the right place. As a living being, language also affects punctuation marks that play important roles in its written expression. As a result of this effect, punctuation marks can thus expand their usage areas by gaining vitality. One of the marks of extended use in Turkish is hyphen ("-"). This study focuses on new areas where hyphens are used and on the reasons for their use in these areas.
Received: 10.10.2020 Accepted: 10.11.2020 Published: 30.11.2020	

APA'ya göre alıntılama: Alibekiroğlu, S. (2020). Türkçede kısa çizginin kullanım yerlerine ekler. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 2(2), 547-557.

Cited as APA: Alibekiroğlu, S. (2020). Additions to the use of the hyphen in the Turkish language. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences (CALESS)*, 2(2), 547-557.

¹ Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye, alibekiroglu@gantep.edu.tr

1. Giriş

İnsanlık tarihinde yazı dilinin yaklaşık olarak beş bin yıllık bir geçmişi vardır. Konuşma dilinin ise geçmişteki izlerini takip etme imkânımız yoktur (Ruhlen, 2006: 21). Dilin ortaya çıkışı insanlık tarihi kadar eskiye götürülebilirse de tarih devirleri yazının icadı ile başlatılmaktadır. Bir sistem haline getirilmiş yazının MÖ 4000-3000 yılları arasında (Dinçol, 2016: 28) Sümerlilerce icadından sonra tarihin başlatılması ve bu başlangıçtan önceki binlerce yıllık insanlık tarihinin tarih öncesi devirler olarak adlandırılması yazının önemini ortaya koyan en büyük kanıtlardan biridir. Yazının icadının önemi hakkında pek çok söz söylenmiş ve söylenebilir (Zıllıoğlu, 2018: 141). Ancak yazı sahibi toplumların ekonomi, teknik, bilgi, kültür vb. pek çok alanda yazı sahibi olmayan toplumlara er ya da geç bir üstünlük sağladıkları (Zıllıoğlu, 2018: 72), onları büyük bir dönüşüme uğrattıkları tarihin her döneminde görülmektedir.

Yazının icadından önce dil, konuşma dili olarak ortaya çıkmış ve akraba kavimlerin dahi zamanla farklı coğrafyalara dağılması ile konuşma dillerinin farklılaşması ve yayılması sonucu yeryüzünde binlerce konuşma dili meydana gelmiştir. Bu durumun örneklerini günümüzde dahi görmek mümkündür. Bugün üç ilâ altı bin kadar dilin varlığından söz edilmekte (Demir ve Yılmaz, 2009: 41; Koç, 1996: 46) ve bu dillerin büyük bir çoğunluğu yalnızca konuşma dili olarak yaşamaktadır. Çok az sayıdaki dil ise yazılı dile de sahiptir. Örneğin bugün Türkçenin; Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, Kazak, Kırgız, Başkurt, Kazan Tatar, Kırım Tatar, Gagavuz, Saha, Çuvaş vb. yazı dillerine sahip uzak ve yakın lehçelerinin yanında; yazı dili bulunmayan Yugur, Telengit, Çulım vb. gibi yalnızca konuşma dili halindeki lehçeleri de bulunmaktadır (Ergin, 1994: 64-65; Eker, 2011: 154). Bunun yanında konuşma dilini ağız olarak ele alırsak sadece Türkiye’de bile sayılamayacak kadar çok irili ufaklı konuşma dili olduğu ortaya çıkacaktır². Bu nedenle de hemen her ülkede yüzlerce konuşma dili bulunmakla birlikte yazılı / ölçünlü dil genel olarak bir veya iki tanedir (Kanada’da İngilizce ve Fransızca; İsveç’te Almanca ve Fransızca; Hindistanda Sankritçe, İngilizce ölçünlü/ resmi dil kullanılmaktadır). Ölçünlü diller bir ülkedeki en gelişmiş ağzın / konuşma dilinin yazı dili olarak kabul edilmesi ile ortaya çıkar. Türkiye’de ölçünlü dil olarak İstanbul Türkçesi esas alınmış ve yazı dili bu ağız üzerine kurulmuştur (Ergin, 1994: 54; Demir ve Yılmaz, 2009: 23; Eker, 2011: 40; vd.). Ölçünlü dil sayesinde farklı konuşma diline sahip vatandaşlar ortak bir anlaşma diline sahip olmuş olurlar ve bu da toplumun hemen her kesimine iletişimde büyük imkanlar ve

² Burada konuşma dili ve ağız ayrıntısından kasıt, bir dilin ölçünlü yazı dili haricinde yazıya geçirilmeyen ve bölge, il, ilçe, köy, boy ve oymak vb. farklılıklar nedeniyle ortaya çıkmış olan ağızlara da konuşma dili denmesi kastedilmiştir.

kolaylıklar sunar. Ölçünlü dil ile ister yazılı ister sözlü olsun daha net bir iletişim sağlamak bu faydaların başında gelir (Eker, 2011: 39).

Yazı diline sahip olmak binlerce yıllık insanlık tarihi ele alındığında oldukça yeni bir gelişmedir (Karaağaç, 2012: 58) ve pek çok toplumun yazı dillerinin ortaya çıkış tarihi aşağı yukarı yüzyıllar, hattâ bin yıllar bazında tespit edilebilmekte, gelişme evreleri takip edilebilmektedir³. Ancak yazının kullanılması ve yazılı dile sahip olunması zamanla dil için yetersiz kalmıştır. Dil geliştikçe zihin de gelişmiş; matematik, ticaret, vb. gibi birtakım hesaplar dışında dini metinler, yıllıklar, destanlar vb. gibi toplumun ortak dünya görüşünü, ideallerini yansıtan, insanların aynı ruh hali, aynı düşünce etrafında toplanmasını hedefleyen; aslında toplumun temel taşlarından olan eserler de yazıya geçirilmiştir. Yazıyı icat etmiş olan Sümerlerin, dünyanın yazıya geçirilmiş ilk destanı olan Gılgameş'i, bu düşünce ile yazılı hale getirdikleri görülmektedir. Bu durum, Sümerlerce dahi yazının birtakım matematik hesapları, ticari hesap ve kayıtları ortaya koymanın yanında toplum için nasıl bir öneme ve güce sahip olduğu noktasında ele alındığında oldukça manidardır. Yazı sahibi olan hemen her toplum ekonomik ve askeri kayıtların yanında, başta inanç olmak üzere pek çok kültürel unsuru da yazı ile gelecek kuşaklara aktarma gayreti göstermiştir. Nitekim Türkçenin ilk yazılı metinlerinde ekonomik hesaplar değil; Türk milleti için kağanların gerçekleştirdikleri, milleti derleyip toplamaları ve milletin var olabilmesi için gereken öğütler, vb. yer almaktadır.

Konuşma dilinden çok sonraları ortaya çıkmış olan yazı dili ile konuşma dili arasında bazı önemli farklar bulunmaktadır. Bu temel farklılıklar: a- Genelde konuşma eylemi hazırlıksız yapılır, yazı ise ön hazırlık gerektirir; b- konuşma dili resmiyet içermezken yazı dili resmîdir ve resmî kuralları vardır; c- konuşma dilinde konuşma ve işitme, yazılı dilde ise yazma ve okuma esastır; d- konuşma dilinde ağız özellikleri ve yerel kelimeler yer alabilir; yazılı dilde yerellik bulunmaz, vb. şeklinde belirtilebilir (Karaağaç, 2012: 67). Bunların yanı sıra yazı dilinin konuşma dilinden en belirgin temel farkı ise bir ana dili konuşurunun o ana dili çok iyi konuşuyor olsa bile yazılı dilini bu konuda uzman, yetkin olan kimselerden öğrenmek zorunda kalmasıdır. Çünkü konuşma dili o topluma ait bireyler için ana dili olarak adlandırılır ve bu adlandırmaya asıl neden de bireyin doğumundan itibaren başta annesi olmak üzere o dili kullananların ortamında duyarak ses, söz ve sözcükleri, kimi kalıp ifadeleri, vb. ezberleyip taklit ederek kavramasıdır. Aslında bu durum dil öğreniminden farklı bir

³ Örneğin Türkçenin ilk yazılı metinleri M.S. 8. yüzyıla ait olup, Kök Türk /Orhun Abideleri /Kitabeleri/ Yazıtları vb. şeklinde adlandırılan bu yazıtların ilkinin 720 tarihinde Tonyukuk tarafından diktirildiği bilinmektedir (Ergin, 1995: 11).

durum olduğu için dil edinimi olarak adlandırılır. Bu dil edinimi konuşma dili ile başlar (Koç, 1996: 17). Yukarıda da değinildiği üzere konuşma dili ile dil edinimi kazanan bireyler edindikleri ana dillerinin yazılı dil halini dahi dilin uzmanları, yetkin kimseleri gözetiminde öğrenmek zorundadırlar. Yine yabancı bir dil öğrenmek isteyenler de hedef dilin konuşma dilini dil kullanıcıları arasında taklit ve tekrarlar yoluyla belirli bir zaman sonra öğrenebilirler. Ancak yabancı dillerin yazılı şekillerini de öğrenmek isterlerse; o zaman harflerden, çeşitli işaretlerden başlayarak o dilin uzmanları, yetkin kimseleri rehberliğinde öğrenmek zorundadırlar.

Elbette yalnızca konuşma dili öğrenilecekse ana dili edinimine yakın bir şekilde sözcüklerin anlamını, tümce sırasını ve kullanımını taklit, ezber ve geri aktarım yoluyla da bir yabancı dil öğrenilebilir. Bunun yanında hedef dilin yazı dili de öğreniliyor ise o zaman işler değişir. Çünkü ses ve alfabenin yanında sözcüklerin doğru yazımları, tümcede kullanımları ve tümce kuruluşları titiz bir öğrenme gerektirir. İşte bu noktada, yazılı dili öğrenme sürecinde önemli konulardan birini de noktalama işaretleri oluşturur. Aslında noktalama işaretleri matematik işaretleri, sayılar gibi hemen her yazılı dil için büyük oranda aynıdır. Ancak kullanım şekli ve yerlerinde küçük farklılıklar görülür.

Noktalama işaretlerinin yazının icadından oldukça uzun bir zaman sonra günümüzdeki halini aldığı görülmektedir. Pek çok dilin yazılı ilk metinlerinde noktalama işaretlerine pek rastlanmaz ya da birkaç işarete rastlanır. Örneğin Runik harfli Türk yazıtları olan Kök Türk Kitabelerinde sözcükler arasında sadece “.” nokta işareti kullanılmıştır (Tekin, 2000: 42). Arap harfli Türkçe metinlerde yüzlerce yıl yalnızca “.” nokta “:” iki nokta veya “..” yan yana iki nokta kullanıldığı görülmektedir (Bilgin, 2002: 133; Karaağaç, 2012: 68). Bilindiği üzere Tanzimat döneminde matbuatın gelişmesinin de etkisi ile Şinasi tarafından pek çok noktalama işareti Batı yazınından ödünçlenerek Türkçenin yazımında kullanılır olmuştur (Bilgin, 2002: 133). Bu işaretlerin kullanılması ve Türkçenin sistemli bir noktalama işaretine kavuşması Cumhuriyet ile gelişerek devam etmiştir.

Diğer yandan dilin canlı bir varlık olma özelliği yazıyı da etkilemiş ve yazıya canlılık katmıştır, yazı da tarih içerisinde sürekli olarak geliştirilmiştir. Aslında bu gelişim günümüzde de devam etmektedir. Dilin en gelişmiş iletişim aracı olmasının yanı sıra; amacın da iletinin daha doğru ve eksiksiz aktarılması olduğu düşünüldüğünde bu canlılığın olması, devam etmesi oldukça normal bir durum olarak görülecektir. Noktalama işaretlerinin yazıda kullanılma sıklıklarının artması ve her bir işaretin birden fazla yerde kullanılabilir hale gelmesi gibi gelişmelerden de anlaşılacağı üzere

dilin canlılığı ister ses, alfabe ister diğer işaretler olsun dili ilgilendiren hemen her alanı etkisi altına almaktadır.

Noktalama işaretleri, konuşma dilinde dile yardımcı olan jest, mimik, durak vb. sessiz dil hareketlerinin, duygu yansımalarının yazıdaki gösterimidir. Noktalama işaretleri yoluyla duygu ve düşünceler daha açık ifade edilir. Yazıda tümcelerin yapısının doğru aktarılabilmesi ve nefesin toparlanması için duraklama yerleri belirlenir. Böylelikle okuma ve anlama doğru ve kolay hale getirilmeye çalışılır. Bu açıdan noktalama işaretleri, dilin konuşma anındaki anlatım gücü ve esnekliğini, pratikliğini ve ikna etme çabasını yazılı ortama aktarmada oldukça önemli bir role sahiptir (Ergin, 1994: 183; Bilgin, 2002: 133; Yakıcı, vd., 2004: 141; Karaağaç, 2012: 68). Noktalama işaretlerinin eksik veya yanlış kullanılması ya da işaretlerin yanlış olarak birbiri yerine kullanılması yazılı metnin mesajının yanlış, eksik iletilmesi ya da hiç iletilmemesi ile sonuçlanabilir.

Genellikle yazım (imla) kılavuzlarında yer verilen noktalama işaretlerinin görevleri genel olarak bu kılavuzlarda belirtilen şekillerde ele alınmakta ve öğretilmektedir. Yazma çalışmaları yapanlar da (yazarlar, bilim insanları, vb.) genel olarak bu kılavuzlara uymakta ve noktalama işaretlerini belirtilen görevleri ile kullanmaktadırlar. Bunun yanında noktalama işaretlerinin büyük oranda uluslararası olması, ana dili öğrenimi sırasında öğrenildiği zaman, yabancı dil öğrenirken ya da yabancı dilde bir metinle karşılaşıldığında da kolaylıkla kavranabilmesini sağlamaktadır. Bu durum noktalama işaretlerinin evrensel bir boyutunun da olduğunu, dolayısıyla öğrenilmesinin hemen her zaman kişinin işini kolaylaştıracağını ve noktalama işaretlerinin öğrenilmesinin zor da olmadığını gösterir.

Bununla birlikte dillerin birtakım farklı özelliklerinin bulunması, dilin temelde canlı bir varlık olması bir dilde noktalama işaretlerinin de farklı kullanımlarının bulunmasına yol açar. Ayrıca dilin canlılık özelliği noktalama işaretlerine de canlılık kazandırabilmekte ve bazı işaretlerin kullanılma alanlarını genişletebilmektedir. Noktalama işaretlerinin kullanım alanlarının genişlemesi dilin yazım kılavuzlarına kimi zaman eş zamanlı olarak giremeyebilmektedir. Bunun sonucunda, noktalama işaretlerinin kullanımı ile ilgili yanlışlıklar, eksik ve yanlış anlaşılmalara ortaya çıkabilmektedir.

Bu çalışmada çok sık kullanılan noktalama işaretlerinden olan kısa çizginin “-”, henüz Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu’na girmemiş ancak; Türkçe ile ilgili araştırma ve öğretim kitaplarında ve Türkçe yazılmış bilimsel çalışmalarda sıklıkla görülen kimi yeni görevi üzerinde durulmuştur.

Kısa çizgi “-”

Kısa çizgi hakkında Türk Dil Kurumu'nun son güncel halini sanal ortamda paylaştığı Yazım Kılavuzu'nda (<http://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/noktalama-isaretleri-aciklamalar/>, 30.09.2020) ve ilgili kılavuzun basılı şeklinde (Akalın vd., 2012: 34-35) kısa çizginin kullanım yerleri hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

“Kısa Çizgi (-)

1. Satıra sığmayan kelimeler bölünürken satır sonuna konur:

*Soğuktan mı titriyordum, yoksa heyecandan, üzüntüden mi bil-
mem. Havuzun suyu bulanık. Kapının saatleri 12'yi geçmiş. Kanepel-
erde kimseler yok. Tramvay ne fena gıcırdadı! Tramvayda-
ki adam bir tanıdık mı idi acaba? Ne diye öyle dönüp dönüp baktı?
Yoksa kimseciklerin oturmadığı kanepelerde bu saatte pek başiboş-
lar mı oturur? (Sait Faik Abasıyanık)*

2. Cümle içinde ara sözleri veya ara cümleleri ayırmak için ara sözlerin veya ara cümlelerin başına ve sonuna konur, bitişik yazılır:

Küçük bir sürü -dört inekle birkaç koyun- köye giren geniş yolun ağzında durmuştu. (Ömer Seyfettin).

3. Kelimelerin kökleri, gövdeleri ve eklerini birbirinden ayırmak için kullanılır: *al-ış, dur-ak, gör-gü-süz-lük vb.*

4. Fiil kök ve gövdelerini göstermek için kullanılır: *al-, dur-, gör-, ver-; başsar-, kana-, okut-, taşla-, yazdır- vb.*

5. İsim yapma eklerinin başına, fiil yapma eklerinin başına ve sonuna konur: *-ak, -den, -ış, -lük; -ımsa-; -la-; -tır- vb.*

6. Heceleri göstermek için kullanılır: *a-raş-tır-ma, bi-le-zik, du-ruş-ma, ku-yum-cu-luk, prog-ram, ya-zar-lık vb.*

7. *Arasında, ve, ile, ila, ...-den ...-e* anlamlarını vermek için kelimeler veya sayılar arasında kullanılır: *Aydın-İzmir yolu, Türk-Alman ilişkileri, Ural-Altay dil grubu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 09.30-10.30, Beşiktaş-Fenerbahçe karşılaşması, Manas Destanı'nda soy-dil-din üçgeni, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, Türkçe-Fransızca Sözlük vb.*

UYARI: Cümle içinde sayı adlarının yinelenmesinde araya kısa çizgi konmaz: *On on beş yıl. Üç beş kişi geldi.*

8. Matematikte çıkarma işareti olarak kullanılır: *50-20=30*

9. Sıfırdan küçük değerleri göstermek için kullanılır: *-2 °C”.*

Bunların yanı sıra genelde üniversite öğrencileri için hazırlanmış olan kimi Türkçe kompozisyon bilgileri, vb. kitaplarda da noktalama işaretlerinden bahisler yer

almaktadır. Bu bahislerde kısa çizginin kullanımı hakkında TDK Yazım Kılavuzu'ndakilere ek olarak şu kullanımlara yer verildiği görülmektedir:

“1. *Arapça ve Farsça tamlamalarda: fasl-ı gül, edebiyat-ı cedide, aşk-ı memnu...* (Bilgin, 2002: 148); *Kuva-yı Milliye, Servet-i Fünûn, bî-vefa* (Yakıcı, vd. 2004: 156); *Tezkiretü's-şuarâ, Bâb-ı Âli* (Gülensoy, 2010: 498); *Teşkilât-ı Esasiye* (Gencan, 1966: 377).

2. *Yabancı özel adlarda ve dilimize henüz mal olmamış olan bazı terimlerin yazımında:*

Boulogne-sur-Mer, check-up (Bilgin, 2002: 148); *Sainte-Beuve, Saint-Tropez, By-pass* (Yakıcı, vd. 2004: 156).

Madde başı rakamlarından sonra da nokta yerine daha çok çizgi kullanılır (Ergin, 1994: 185).

Geçmişten bugüne değin yazılan Türkçe dilbilgisi eserlerine bakıldığı zaman kısa çizginin kullanıldığı yerler ile ilgili tedrici bir artışın söz konusu olduğu görülür. Yukarıda verilen bilgiler dikkate alındığında, günümüze kadar kısa çizginin Türkçede kullanımının yaygın olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bunların yanı sıra kısa çizginin kullanım alanının gelişen durumlar ve ortaya çıkan şartlar doğrultusunda, dilin canlılık ilkesinin de büyük etkisi ile genişlediğine şahit olmaktayız. Bu kullanımlar yazı dilinde artık rahatlıkla takip edilebilmektedir. Bu kullanımlar şöyledir:

a. Kimi terimlerin yazımında

Türkçede, özellikle bir tarafı tek bir harften oluşan bazı terimlerin yazımında harf ile diğer sözcük / sözcükler arasında kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım sanal ağların gelişmesi ile daha da yaygınlaşmıştır.

“...birbirlerinin etraflarında dönen karadelik çiftlerinden zaman zaman güçlü **x-ışınları** yayılır.” (Ocak, 2018: 12-13).

“Devletler her tür işlemi internet üzerinden gerçekleştirecek. **e-fatura, e-arşiv** uygulamalarıyla ülkemizde **e-devlet uygulamalarında** önemli aşamalar şimdiden kat edildi. Bu gidişat beklenenin üzerinde devam edecek.” (Öztemel, 2018: 84).

“...TÜBİTAK KOBİ **Ar-Ge** Başlangıç Destek Programı ile prototipi ürün haline getirmiş.” (Dündar, 2018: 33)

“...globalleşme tartışmaları, **tek-tipleşme** ve kültürel parçalanma gibi sorunlar bunlardan yalnızca birkaçı.” (Türkoğlu, 2004: 12).

“Eski Yunan trajedilerinden günümüz **bilim-kurgu** filmlerine dek sanatçılar hep bir iletişimsizlik sorunundan söz ederler.” (Türkoğlu, 2004: 25).

“...Bu ayrımların gözleminden hareketle dilin **sosyo-ekonomik** farklılıkları ve sınıfsal bir temeli olduğunu kabul edenler vardır.” (Zıllıoğlu, 2018: 126-127).

“Kümelenmiş **tekno-şehirler** oluşturularak buralarda üniversiteler ve endüstriyel kuruluşların aktif çalışmalar yapmasını özendirici programlar oluşturulmalıdır.” (Öztemel, 2018: 85).

Bunların yanı sıra özellikle Türk dilbilgisi çalışmalarında gerundium ve participe/partisip sözcüklerine karşılık olan terimler sıklıkla (gerundium) **zarf-fiil** ve (participe/partisip) **sıfat-fiil** olarak yazılmaktadır. Oysa Türkçede birleşik kelimelerin yazımında genel olarak arada bir noktalama işareti kullanılması gerekli değildir. Bu kullanımların yabancı dillerin, özellikle Batı dillerinin etkisiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

b. Zıt anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılması sırasında:

Son zamanlarda zıt anlamlı kelimelerin yazımında kelimeler arasına konduğu görülmektedir:

“Alman film yönetmeni Fritz Lanng’ın 1920’lerde gelişen kapitalizmin otomosyonunu eleştirdiği bu filmde korku filmi öğeleri, bilim-doğa çatışması, Alman romantizmi, ütopyik sosyalizm ve benzeri kavramlardan örülü zengin bir dünya var.” (Türkoğlu, 2004: 13).

“Canlı-cansız her nesnenin dişi-erkek ayrımına göre sınıflandırılıp çizildiğini gösteren örnekler, insanın evrenine ikicili (düalist) bakış açısını yansıtır.” (Zıllıoğlu, 2018: 137).

c. Kimi yazılarda örnekleri sıralamada “,” virgül yerine kullanıldığı görülmektedir:

“Sıra dışı konuşmalar; **çocuksu-köylüce-kabaca-kibarca** vb. ya da çift anlamlı konuşmalar çoğunlukla konunun hafife alındığı izlenimini yaratma çabasını yansıtır.” (Türkoğlu, 2004: 43).

“Sinema orta sınıf pazarına giriyordu çünkü. **Üretim-dağıtım-gösterim** tekelleri oluşmuştu.” (Türkoğlu, 2004: 71).

“Endüstri kurumları bekle **gör-satın al- uygula** anlayışından bir an önce vazgeçmeli ve küçük proses-ürün-sistem prototipleri geliştirme yoluna giderek kendilerini geleceğin imalat ortamına hazırlamaya çalışmalıdır.” (Öztemel, 2018: 85).

Bu örneklerde “-” kısa çizginin “,” virgül yerine kullanıldığı açık bir şekilde görülmektedir.

Dilin canlılığının en önemli göstergelerinden biri, belki de birincisi yeni yeni ortaya çıkan varlık, kavram ve tanımlamaları karşılamak için ihtiyaç duyulan sözcüklerin türetilmesi, bulunması ya da Türkçeye çevrilmesidir. Yukarıda görüldüğü üzere, özellikle Türkçeye teknolojik gelişmeler başta olmak üzere yeni kavramlar, sözcükler ve terimler girmiştir, girmektedir. Bu kavram, sözcük ve özellikle yeni giren terimlerin yazımında kısa çizgi de yeni görevler üstlenerek yer almıştır.

Kısa çizginin Türkçenin yapısına, söz dizimine aykırı olmayan bu yeni kullanımların yanı sıra bazı yerlerdeki yeni kullanımları ise genel söz dizimi kurallarına aykırıdır. Örneğin aşağıda görüleceği üzere, deyimlerin ve ikilemelerin yazımında yanlış olarak kullanıldığı görülmektedir:

“Pek öyle kolayca denetlenemeyen, her zaman açıkça **elle tutulur-gözle görülür** fiziksel karşılığı olmasa da, yoğunluğu ve ağırlığı hissedilen; benimsenmediği, unutulduğu ya da ortadan kalktığı zannedilirken umulmadık anlarda karşımıza çıkan, ortaya çıktığı anda hemen tanınıveren bir şeyler var bir şeyler var iletişimi belirleyen.” (Türkoğlu, 2004: 26). Buradaki kullanım keyfidir ve genel bir kural olarak değerlendirilemez.

“...Voltaire, “kitap alıp okumaya başlayan köylünün **çifti-çubuğu** terk edeceğini” yazmaktaydı.” (Türkoğlu, 2004: 63).

“İletişimin gerçekleşmesini sağlayan her türlü araç (ses, söz, yazı, beden dili, jestler, mimikler, **giyim-kuşam**, hatta koku, davranış, vb.” iletişim aracıdır...” (Türkoğlu, 2004: 68).

“b. Dünya bize yalnız bir imge olarak gelirse, **yarı-var, yarı-yok**, diğer bir deyişle **düş-gibi**’dir, biz de düşe benzeriz.” (Türkoğlu, 2004: 156).

Ayrıca yukarıdaki örnekte, “yarı-var, yarı-yok” ifadelerinin “yarı aç, yarı tok” deyimine öykünerek oluşturulduğu görülmektedir.

Türkçede ikilemeler, deyimler vb. kalıp ifadelerin yazımı kesin kurallara bağlıdır. Örneğin “*ikilemeler arasına hiçbir noktalama işareti giremez*”; “*sıralı cümleler arasına virgül ya da noktalı virgül konur*” vb. kurallar açıktır. Bu nedenle, Türkçenin söz dizimi kurallarına, hangi noktalama işareti olursa olsun kullanım yerlerine dikkat etmek, işaretlerin kullanımlarına özen göstermek gerekmektedir.

Sonuç

Dilin temel özelliklerinden biri canlı olmasıdır. Bu canlılık büyük oranda, sözcük ve söz diziminde kendisini göstermekle birlikte dile ve dil kullanımına etki eden her unsuru etkilemekte ve onlara da canlılık katmaktadır. Yukarıda Türk yazı dilinden alınan örneklerde görüldüğü üzere kısa çizgi de bu canlılıktan etkilenmiştir. Bu etkileşim sonucu Türk yazı dili içerisinde kısa çizginin kullanım alanı gittikçe genişlemiş ve bu noktalama işareti yeni görevler üstlenmiştir.

Kısa çizgi özelinde görülen bu canlılık belirtisi, genel olarak noktalama işaretlerinin, dillerin yazım kılavuzları ve ilgili eserlerde verilen kullanımları, görevleri dışında görev alabilmelerinin mümkün olduğunu da göstermektedir. Bu bağlamda noktalama işaretlerinin de dilin canlılığının etkisinde kalarak canlılık kazanabildiğini rahatlıkla söylemek mümkündür.

Bu gelişme ve tespitin yanı sıra, kısa çizginin örneklerle tespit edilmiş bu yeni kullanımları TDK Yazım Kılavuzu başta olmak üzere, Türkçe dilbilgisi ve Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalarda yer almalıdır. Böylelikle ana dili kullanıcılarının yazı dilini öğreniminde ve yabancıların Türkçe öğreniminde daha doğru ve sağlam bilgilere ulaşmaları sağlanmış olur.

Bir başka nokta ise yalnızca kısa çizginin değil, genel olarak noktalama işaretlerinin Türkçede yeni görevler üstlenip üstlenmediklerinin takip edilmesidir. Bu tespitler çoğunlukla, bilimsel çalışmaların yazımı ve okunması sırasında önem göstermektedir. Bu nedenle çeşitli bilim dallarında Türkçe yazılmış eserler taranmalı, başta terimler olmak üzere kimi ifadeler, örneklemler vb. üzerinde durularak noktalama işaretlerinin kullanım yerleri gözden geçirilmelidir. Yaygınlaşmış, bir bakıma ilgili bilim dalında standart hale gelmiş kullanımlar, bir noktalama işaretinin yeni görevlerde kullanımları tespit edilerek ilgilileri ile paylaşılmalıdır.

Yukarıda, kimi ikileme ve deyimlerin yazımında yanlış / keyfî olarak kısa çizginin kullanımı kimi zaman Türkçe söz dizimine aykırı kullanımların olabileceğini tekrar hatırlatmaktadır. Bu nedenle noktalama işaretlerinin, varsa yeni ve dilin bünyesine aykırı olmayan kullanımları da güncellenerek, dil kullanıcılarına sunulması; böylelikle, doğabilecek yanlışlıklar ve aksaklıkların önüne geçilmesi Türkçenin kullanılmasında ve öğretilmesinde açısından önemlidir.

Kısaltmalar

GTS: Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük

YK: Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu

TDK: Türk Dil Kurumu

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

Kaynakça

Akalın, Ş. H. (2012). *Yazım kılavuzu*. TDK Yayınları.

Bilgin, M. (2002). *Anlamdan anlatıma Türkçemiz*. Başbakanlık Basımevi.

Demir, N. ve Yılmaz, E. (2009). *Türk dili el kitabı*. Grafiker Yayıncılık.

Dinçol, A. (2016). Anadolu'da diller ve yazılar. Çoraklı, E. (Eds.), *Klasik Filoloji Seminerleri I*, (ss. 25-68). Alfa Yayıncılık.

- Dündar, P. (2018). Güvenlik yazılımlarını “gagalıyorlar”. *Bilim ve Teknik*. 605, 32-39.
- Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk dili*. Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (1994). *Türk dili*. Bayrak Yayınları.
- Ergin, M. (1995). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Gencan, T. N. (1966). *Dilbilgisi*. TDK Yayınları.
- Gülensoy, T. (2010). *Türkçe el kitabı*. Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin dil bilgisi*. Akçağ Yayınları.
- Koç, N. (1996). *Yeni dilbilgisi*. İnkılâp Yayınevi.
- Öztemel, E. (2018). Endüstri 4.0 ve yapay zekâ. *Bilim ve Teknik*, 607, 78-85.
- Ruhlen, M. (2006). *Dilin kökeni ana dilin evriminin izinde*. (İsmail Ulutaş Çev.). Hece Yayınları.
- Tekin, T. (2000). *Orhon Türkçesi grameri*. Sanat Kitabevi.
- Türkoğlu, N. (2004). *İletişim bilimlerinden kültürel çalışmalara toplumsal iletişim*. Babil Yayıncılık.
- Yakıcı, A., Yücel, M., Doğan, M. ve Yelok, S. (2004). *Üniversiteler için Türk dili ve kompozisyon bilgileri*. Bilge Kitabevi.
- Zıllıoğlu, M. (2018). *İletişim nedir?* Cem Yayınevi.